

José María CRUSELLES GÓMEZ; David IGUAL LUIS, *El duc Joan de Borja a Gandia. Els comptes de la banca Spannochi (1488-1496)*, Gandia: CEIC Alfons el Vell, 2003, 251 p.

Amb aquest títol els autors ens presenten l'edició d'un llibre de comptes peculiar, redactat pel personal de la sucursal valenciana de la banca Spannochi a manera de memoràndum informatiu de l'activitat econòmica de l'empresa amb un client molt especial: Joan de Borja, duc de Gandia. El manuscrit es conserva a la Sección de Nobleza de l'Archivo Histórico Nacional (Toledo) en el fons de la Casa de Osuna, lligall 745, núm. 1. Els autors fan la transcripció íntegra del manuscrit i l'acompanyen de tres articles introductoris dedicats a situar-lo convenientment en el context de les vicissituds històriques de la família Borja en aquella etapa, de l'activitat econòmica de la banca senesa dels Spannochi i de la comptabilitat mercantil medieval en general.

L'interès de l'edició d'un nou llibre de comptes d'una banca tardomedieval no necessita ja de molts comentaris davant la fretura d'aquest tipus de publicacions que pateixen les nostres terres. Des de la segona meitat del segle XII i els primers anys del segle XIII hom comença a trobar al nord d'Itàlia els primers testimonis de comptabilitat mercantil i bancària (de 1156 són els comptes d'Ansaldo Boialardo conservats en el protocol genovés de Giovanni Scriba, i de 1211 el primer llibre de comptes conegut d'un banquer toscà), i per als anys de la transició del segle XIII al segle XIV la multiplicació dels testimonis demostra que als grans centres econòmics del nord de la península la pràctica de portar una comptabilitat bastant acurada de les activitats econòmiques es trobava ja molt difosa entre les empreses de certa envergadura. De fet, les pràctiques comptables havien madurat molt al llarg del segle XIII, de manera que a les acaballes de la centúria ja trobem entre els itàlics els primers exemples del sistema de "partida doble". Els avanços es difongueren amb rapidesa per les ciutats més importants de la Mediterrània occidental, com mostren tangiblement els llibres que han pervingut. A la Corona d'Aragó, els testimonis més antics són de la ciutat de Barcelona, on es conserven diversos exemplars de la primera meitat del segle XIV (dels Tarascó, dels Mitjavila, dels Benet...). Tanmateix, i malgrat que es tracta d'exemples ja molt madurs que evidencien l'existència d'anys de tradició comptable prèvia, la realitat és que, a més de tardans en comparació als itàlics, de tot el període medieval i protorenaixentista en conservem molt pocs.

Efectivament, la hiperabundància de referències indirectes demostra que, simple o per partida doble, la immensa majoria de les companyies comercials i/o bancàries que actuaren en aquells segles als regnes de la Corona d'Aragó portaven un control comptable bastant acurat dels seus negocis, però les restes pervingudes d'aquella florida són mínimes. En tractar-se de documentació privada d'empreses que no sobreviuen al pas dels segles, només l'entrada excepcional de la font en un context institucional (com ara la Pia Almoina barcelonina) o en l'arxiu d'una gran família noble (com en el cas del llibre que ens ocupa) els ha evitat la destrucció. En definitiva, ens trobem davant d'un tipus

documental que, com els llibres de manifest de les naus o d'altres generats per aquell mateix context d'efervescència comercial i creditícia, té una *ratio* de supervivència terriblement baixa a tota l'Europa mediterrània, però especialment dramàtica en el cas de la Corona d'Aragó: la desamortització, d'una banda, i la destrucció de gran part dels arxius parroquials durant les guerres d'època contemporània, de l'altra, acabaren amb els pocs contextos arxivisticoinstitucionals que podien haver conservat algun exemplar més.

I, justament, és aquest contrast entre difusió àmplia i pervivència mínima, la que, unida a la seua pròpia natura, els proporciona un interès extraordinari com a font històrica. Un valor que fa especialment sorprenent i desafortunat que la major part dels pocs testimonis que conservem als arxius catalanoaragonesos no hagen estat editats encara. Des que l'incansable Josep Maria Madurell i Marimon publicara en el número XXXV de l'*Anuario de Historia del Derecho Español* el llibre de comptes de Mitjavila l'any 1965, en tancar-se el segle XX ben poc s'havia avançat en aquest sentit. Sembla que, per sort, amb l'entrada de la nova centúria alguna cosa comença a canviar. L'any 2002 Daniel Duran i Duelt publicà el *Manual de Berenguer Benet a Romania, 1341-1342*, i poc després apareixia l'edició de Carles Vela Aulesa del manual de comptes de l'apotecari barceloní Francesc ses Canes (1378-1381). Recentment ha vist la llum l'edició de Víctor Hurtado d'un altre dels llibres dels Mitjavila (1345-1370), i tinc constància que es prepara l'edició d'alguns dels llibres dels Tarascó i dels Benet, i d'algun altre exemplar de llibres de comptes conservats en el fons de la Pia Almoina barcelonina. El llibre dels Spannochi se suma així a aquesta recent i desitjada embranzida editora.

Ara bé, si pel que acabe d'explicar, l'edició de qualsevol llibre de comptes dels segles XIV i XV en català ja és molt benvinguda, aquest presenta dues particularitats que el fan especialment important. La primera que, com explica molt didàcticament Enrique Cruselles en el seu article introductori i jo mateix destacava inicialment, es tracta d'un llibre especial, d'un llibre auxiliar confeccionat des de la informació dels llibres de comptabilitat general per tal que el client es pogués assabentar de quina era la seua situació econòmica amb la companyia. Salvant els més de cinc segles que ens separen, el llibre és l'equivalent de les nostres llibretes bancàries, tot especificant les entrades i eixides de capital, el motiu i la procedència o destinatari. El més interessant, però, és que, per aquestes característiques, el llibre presenta davant dels ulls del lector, d'una manera indirecta, tota la complexa estructura de la comptabilitat d'una banca italiana renaixentista i, directament, la manera en què es relacionava l'empresa amb els seus clients més il·lustres.

La segona raó que atorga un caràcter molt especial a aquest llibre de comptes és el seu protagonista, no-res-menys que el jove Joan de Borja, nou duc de Gandia en haver mort el seu germà Pere Lluís. Des de com foren els ingressos derivats de les rendes que els reportaren els beneficis i càrrecs eclesiàstics (especialment les transferències enviades des de Roma) les que serviren per a finançar l'estratègia patrimonial de la família i per a cobrir els deutes derivats de la gestió quotidiana del ducat de Gandia, fins a les despeses sumptuàries, l'alimentació o l'armament del duc i dels seus homes, passant pel fort endeutament censalista, els interessos senyorials en els trapijos sucrrers saforencs, els salaris pagats als servidors o les solidaritats familiars davant la desgràcia, una gran part de les estratègies econòmiques i de la vida quotidiana de la família rep una llum intensa malgrat el caràcter tan rònec dels assentaments comptables.

També des d'un punt de vista filològic el text resulta ben interessant. La brevetat i el caràcter reiteratiu dels assentaments dels llibres comptables han fet que els filòlegs no els hagen prestat, al meu parer, l'atenció que mereixen. Obliden així que, de la mateixa manera que el propi salt dels vulgars a la condició de llengües d'escriptura és absolutament inseparable de les necessitats de gestió del renaixement comercial i creditici dels segles XII i XIII, la seua maduració lingüística baixmedieval no es pot entendre sense el fenomen de l'expansió de l'alfabetisme en llengua vulgar i l'escripturació quotidiana del català en la gestió dels negocis. De ben cert, el llibre dels Spannochì no servirà per a aprofundir el coneixement de la retòrica erudita de l'època, però molts estudis fonètics, sintàctics i, sobretot, lèxics, en podrien traure un gran partit. En aquest, sentit, he de destacar que l'edició sembla molt digna i, sense l'original a la vista, només crida l'atenció la manca d'algun diacrític que contribuiria a facilitar la lectura i alguna concordança de gènere que no veig del tot clara.

Tanmateix, diplomàticament l'edició sí que presenta dos defectes que em semblen més rellevants, perquè la publicació d'un llibre de comptes no només té sentit pel seu contingut informatiu, sinó per la seua pròpia natura com a tipologia documental. Per això mateix, no és gens encertada la manera de presentar la transcripció, que no respecta la nítida separació entre la columna de l'assentament del motiu del moviment i la columna de les xifres, la qual cosa traeix la imatge d'instrument de finalitat comptable. Aquesta manera d'impaginar contrasta, curiosament, amb el respecte a les xifres romanes originals. Un tret, aquest darrer, molt d'agrair, perquè altres edicions transcriuen directament en xifres aràbigues. Aquelles edicions tampoc no tenen present que en canviar el tipus de xifra s'oculta l'actitud diglòssica respecte a les xifres aràbigues que caracteritzà la comptabilitat medieval de tot l'occident mediterrani, i segons la qual la xifra aràbiga era usada constantment en les operacions comptables, però rara vegada era escrita sobre els llibres mestres, que en cas de litigi podien tenir valor probatori. De la mateixa manera, no em sembla acceptable que no s'haja posat cap fotografia d'algunes pàgines representatives, perquè la presentació del contingut del text no ha de ser mai aliena a la materialitat de la seua presentació física. Algunes fotografies en blanc i negre de pàgines escollides no hagueren fet pujar gran cosa els costos editorials, ni d'aquesta ni d'altres edicions en les quals la presentació davant del lector de la materialitat documental és completament oblidada per a desesperació dels que som conscients de la seua transcendència.

De totes maneres, i fora els *peccata minuta* que troben els ulls de l'arxiver, hem d'agrair molt als autors l'esforç d'oferir-nos un text tan sucós en una edició seriosa i amb una contextualització meticulosa des de les tres perspectives més rellevants d'aproximació històrica a la font.

RAMON J. PUJADES I BATALLER
Arxiu de la Corona d'Aragó